

Kisbali László

AZ ÍZLÉSFOGALOM APÓRIÁI: LA ROCHEFOUCAULD¹

Közzéteszi Szécsényi Endre

A francia művelődés és irodalom történetében minden bizonnyal La Rochefoucauld írta az első olyan szöveget, amely már a címében is tartalmazta az „ízlés” kifejezést.² Noha az eszmetörténet nagy előszeretettel tanúsít bizonyos fogalmak első előfordulása iránt, La Rochefoucauld gondolatmenetének viszonylag kevés teret szenteltek az esztétika historikusai. Még akkor is, ha esetenként tekintélyes szerzők hívták fel a műre a figyelmet. Igaz, alig kétoldalmi szövegről van szó, de az egy-két mondatos „reflexiók és maximák” környezetében ez a terjedelem már tekintélyesnek mondható. Az ÍZLÉSEKRŐL írott művecske elhanyagolását talán az is indokolhatja, hogy csak a szerző halála után jelent meg, s hatástörténetileg már valóban nincs jelentősége elsőségének, hiszen az 1673 körül keletkezett mű első publikációja (1734) idejében azért már tényleg nem számított jelentős újdonságnak az ízlés kifejezést egy értekezés címében elhelyezni.

Valójában azonban ez az érv sem magyarázza a DES GOÛTS elhanyagolását, hiszen a meghatározó esztétikatörténeti elbeszélések általában nem nagy jelentőséget tulajdonítanak a művek és szövegek reális időbeli viszonyainak, s főleg az eszmei összefüggésekre összpontosítanak. Ráadásul a kései publikációra hivatkozó érvet hatástalanítja, hogy az 1665 óta nyilvános maximák alapján is rekonstruálni lehet AZ ÍZLÉSEKRŐL tartalmát, illetve maga az ízlésfogalom is fontos szerepet játszik a La Rochefoucauld által jóváhagyott és kiadott reflexiókban is. Mégis, Baeumler például csupán egy mondatot szentelt neki, s láthatóan nem is tulajdonított neki semmilyen jelentőséget. Luc Ferry még egyet sem.³

¹ Erre a tanulmányrészletre Kisbali László (1954–2009) hagyatékában leltem. Noha soha nem gondoltam problémátlannak olyan szövegek nyilvánosságra hozatalát, amelyeket alkotójuk nem adott ki a kezéből, ráadásul be sem fejezett, következképp sejtelmünk sincs arról, mennyit akart volna még rajtuk változtatni, bővíteni, csiszolni, mégis a jelen írással – remélem, minden olvasója egyet fog velem érteni – kivéltel tehetünk. Nem pusztán azért, mert ezzel egyúttal arra is emlékeztetünk, hogy Kisbali László az idén még csak hatvanéves lenne. Az itt közölt befejezetlen tanulmány 2008 végén, 2009 legelején keletkezett; csak néhány oldalszám-hivatkozást tartalmazott a francia nyelvű idézetek után a főszövegben, ezekből jegyzeteket készítettem, s továbbiakat is írtam; apróbb betoldásaimat szögletes zárójellel jelzem. Az előreutalásokból is látszik, hogy egy nagyobb lélegzetű tanulmány vagy könyvfejezet felvezetőjét olvassuk, amely La Rochefoucauld herceg (1613–1680) egyik rövid írását alapul véve ízlés, igazság és szépség összefüggését fejtette volna ki részletesen. Mindazonáltal ez a néhány lapnyi szöveg inspirálóbb és érdekfeszítőbb olvasmány, mint sok lekerekített tudós munka. A jeles francia moralista egyik posztumusz maximája idézhető itt: „*Vannak szép dolgok, amelyek ragyogóbbak tökéletlenségükben, mint teljes befejezettségükben.*” – Szécsényi Endre.

² Vö. François de la Rochefoucauld: LES GOÛTS. = RÉFLEXIONS, SENTENCES ET MAXIMES MORALES. NOUVELLE ÉDITION. Éd. G. Duplessis, Préface C.-A. Sainte-Beuve. Paris, Guiraudet et Jouaust, 1853. 214–216. – Ez egyik darabja a RÉFLEXIONS DIVERSES [ELEGYES MEGJEGYZÉSEK] címen összegyűjtött s a különböző szövegkiadásokban általában a maximák (RÉFLEXIONS MORALES) után következő kisebb írásoknak.

³ Vö. Alfred Baeumler: AZ IRRACIONALITÁS PROBLÉMÁJA A XVIII. SZÁZADI ESZTÉTIKÁBAN ÉS LOGIKÁBAN *AZ ÍTÉLŐERŐ KRITIKÁJÁIG*. Ford. V. Horváth Károly. Enciklopédia, 2002. 54. (64. j.); Luc Ferry: HOMO AESTHETICUS. L'INVENTION DU GOÛT À L'ÂGE DÉMOCRATIQUE. Paris, Bernard Grasset, 1990.

Feltételezem, hogy a La Rochefoucauld-t övező esztétikatörténeti szótlanság mélyebb okokkal magyarázható. Elképzelhető, hogy maga a mű nem illik bele abba a bevett sémába, amely az ízlésfogalom történetének elmesélését szabályozza. Hogy a legegyszerűbb példával világítsam meg, mire lehet itt gondolni: La Rochefoucauld szövege időben megelőzi Gracián francia recepcióját,⁴ az ízlésfogalom történetét pedig „természetesen” a spanyol szerzővel kezdik már Trevisano, Addison s kiváltképp Karl Borinski óta.⁵ Még akkor is, ha ezt a spanyol esztétikatörténet klasszikusa, Menéndez y Pelayo derűs értetlenséggel fogadja, Croce pedig ellenpéldák sokaságát sorolja fel.⁶ Ezért aztán ha egy-egy részlettanulmány mégis szóba hozza La Rochefoucauld ízlést taglaló szövegét, akkor erős hajlandóságot tapasztalunk valamiféle titkos, nehezen dokumentálható vagy áttételes Gracián-hatás kimutatására. Ráadásul az így bemutatott összefüggések akár helytállók is lehetnek, La Rochefoucauld azonban mégis kívül marad az esztétikatörténet „fő csapásirányán”. Kívülállása ugyanis nem kronológiai, hanem konceptuális okokra vezethető vissza. Ezért ha mégis helyet talál az esztétikatörténeti kánon művei között, akkor ez többnyire csak azon az áron történik, hogy összetett mondandóját többnyire egyoldalúan korlátozzák. La Rochefoucauld pedig töpreghet az esztétikatörténet vadászmezőin, mivel jár jobban: ha beveszik az ízlésfogalom egyezményes történetébe, vagy ha kihagyják belőle.

Mindenesetre a szöveg egyik legfontosabb tulajdonsága – mind tárgyi, mind módszerbéli tekintetben –, hogy szerzője mintegy szenttelenül veszi tudomásul a vizsgált jelenségek póré sokféleségét. Ez az adottságként felfogott és elfogadott sokféleség és különféleség nincs összefüggésben La Rochefoucauld választott műfajával. Az aforizma vagy az aforisztikus írásmód, bár sokszor hajlunk az ellenkezőjére, egyáltalán nem tételezi fel a töredékességet vagy az egységes, *horribile dictu*: rendszeres gondolkodás vagy világkép hiányát. La Rochefoucauld esetében mindezt igen szemléletesen mutatja a MAXIMÁK⁷ „aktív recepciója”. Nem csupán verses formába költik át őket, de Amelot de la Houssaye kifejezetten rendszeres formát is kölcsönöz nekik, amikor az általa jegyzett kiadásban egy-egy címszó vagy vezérfogalom köré csoportosítja az egyébként szétszórt szövegdarabokat (ahogyan egyébként Gracián ORÁCULO MANUAL-jával is tette), világossá téve a gondolatok belső összefüggéseit.⁸

A DES GOÛTS és a többi ELEGYES MEGJEGYZÉS ugyanezt az összefüggést példázhatja, igaz, éppen a fonákjáról. La Rochefoucauld ezekben valóban nem maximákat, hanem rövid,

⁴ Vö. Nicolas-Abraham Amelot de la Houssaye Gracián-fordításaival, elsősorban az ORÁCULO MANUAL (1647) – Baltasar Gracián: AZ ÉLETBÖLCSESSÉG KÉZIKÖNYVE. Ford. Gáspár Endre. Helikon, 1984. – Fordítása és kommentárja a fontos: L'HOMME DE COUR. Paris, Veuve Martin et J. Boudot, 1684.

⁵ Vö. Bernardo Trevisano: INTRODUZIONE ALL'OPERA DEL PRITANIO CIOÈ LA TEORIA DEL BUON GUSTO. = Ludovico Antonio Muratori [Lamindo Pritanio pseud.]: DELLE RIFLESSIONI SOPRA IL BUON GUSTO NELLE SCIENZE E NELL'ARTI. Venezia, Nicolò Pezzana, 1717 [1708]. 63–103., 67.; Joseph Addison: A KÉPZELŐERŐ GYÖNÖREI. Ford. Gárdos Bálint. *Jelenkor*, L. (2007) [1712], 11. 1184–1209., 1184.; Karl Borinski: BALTASAR GRACIAN UND DIE HOFLITTERATUR IN DEUTSCHLAND. Halle, Max Niemeyer, 1894.

⁶ Vö. Marcelino Menéndez y Pelayo: HISTORIA DE LAS IDEAS ESTÉTICAS EN ESPAÑA. Tomo I–IX. Tercera edición corregida y aumentada. Madrid, Artes Gráficas Plus-Ultra, 1923. V, 135–136.; Benedetto Croce: ESZTÉTIKA. ELMÉLET ÉS TÖRTÉNET. Ford. Dr. Kiss Ernő. Rényi Károly kiadása, 1914. 191–193.

⁷ Magyarul is hozzáférhető: François de la Rochefoucauld: MAXIMÁK. Ford. Szávai János. Helikon, 1990. Kisbali László a maximákat is saját fordításban idézi.

⁸ Vö. François de la Rochefoucauld: RÉFLEXIONS, SENTENCES, ET MAXIMES MORALES. MISES EN NOUVEL ORDRE, AVEC DES NOTES POLITIQUES, & HISTORIQUES. Éd. Amelot de la Houssaye. Paris, Etienne Ganeau, 1714.

de mégis kifejtő jellegű és strukturált értekezéseket ír. Feltehetően ez a szerző számára is nyilvánvaló műfaji eltérés az oka, hogy e művecskék soha nem kerültek kiadásra, hiszen megbontották volna a kötet formai egységét. Tagolt és disszertatív jellegüket azonban a mai olvasó, kivált a MAXIMÁK ölelésében, aligha érzi. A szövegek esetenként kopogós leltárnak hatnak, amelyben a szerző – kevés kivételtől eltekintve – szenvtelenül sorolja fel a tárgynak kiszemelt jelenségek fajtáit és részleteit, anélkül, hogy legalább kísérletet tenne egységbe foglalásukra. A dolog nem intézhető el azzal, hogy La Rochefoucauld – úgymond – analitikus és nem szintetikus koponya, hiszen ez csupán rövidre zárná magát a kérdést.

Úgy látom, valamiféle deduktív vagy egyszerűen csak hierarchikus rendszert valóban hiába keresünk La Rochefoucauld-nál, amint a gondolatmenet egységét sem általános fogalmak specifikációja biztosítja. Ugyanakkor mind tárgyi, mind módszertani értelemben szigorú egység uralkodik az aforizmák világában. Sőt, időnként talán túlságosan is erős ez az egység, amely nemegyszer akár a monotoníáig fokozódik. E teoretikus helyzet oka, hogy La Rochefoucauld előfeltevése szerint ehhez az egységhez bármelyik részletből és fragmentált jelenségből *közvetlenül* el lehet jutni. A jelenségeket összetartó egész [– az] egység, de ez nem az egyes részletekből áll össze, hanem minden részletben közvetlenül megfigyelhető – már ha elég éles a szemünk. Az analitikus szellem éppen a jelenség szigorú elkülönítésén keresztül ragadja meg az egészet; még pontosabban, az elkülönítés, az egyedi jelenség pontos körülhatárolása teszi lehetővé a *minden* jelenségben uralkodó egység – igazság – felismerését. Ez az egység az ember[száma] végesség[e] és bűnösség[e] miatt fennálló meghatározó önszeretet világa, amely az amúgy is korlátozott szellem számára nem teszi lehetővé a dolgokban rejlő igazság felismerését. Amit egyáltalán elérhetünk: ennek az egyes dolgokban benne rejlő igazságnak – értéknek – a felismerése és viselkedésünknek az értékükön mért dolgokhoz való hozzáigazítása.

Az emberi szellem mint megismerő képesség egyébként is véges, vagy még pontosabban: korlátolt, korlátozott. A gondviselés egészét mint rendszert és rendet nem látja át. De az igazság – mint ontológiai értelemben vett vagy skolasztikus szóhasználat: transzcendentális igazság – az egyedi dolgokban is felismerhető. A dolog, ha igaz, az, ami, vagy az, aminek lennie kell. Ugyanebben a metafizikai értelemben a dolgok hamisak is lehetnek, azaz e viszonyban másnak látszanak, mint amik. Ezért a megismerés teljesítménye az igazság elkülönítése (*„discerner la vérité”*)⁹ és a hamis látszatok felszámolása.

Ebből következően La Rochefoucauld nem valamiféle szintézisre, hanem az egyes dolgok igazságának megragadására törekszik. Ez az igazság nem a megismeréshez és nem az állításokhoz kötődik, mint a logika esetében, hanem az iskolafilozófiákból régóta ismert ontológiai igazságfogalomról van szó. Igaz, ez az igazság teremti meg a tapasztalás és a tapasztalt világ belső egységét is, és ez az igazság köti össze az egyes dolgokat is. Egységük azonban nem világgént, nem rendszerként adott, kiváltképpen nem a véges szemlélő számára. Sőt, hogy egy anakronisztikus, Kanttól származó kifejezéssel világítsuk meg ezt az összefüggést: La Rochefoucauld embere nem *Weltbewohner*,

⁹ François de la Rochefoucauld: DU VRAI. = MAXIMES ET RÉFLEXIONS DIVERSES. Mozambique (La Bibliothèque Virtuelle), 2001. 101–103., 102. – Ez a RÉFLEXIONS DIVERSES egy másik darabja, amely éppen nem került bele az 1853-as kiadásba, ahonnan a DES GOÛTS-t idézem.

nem az a lény, aki teremti vagy belakja a világot. Már az is jellemző, hogy a „monde” kifejezést szinte kizárólag az emberi, a társas világra vonatkozó jelentésben használja (a „nagyvilág”, a „társaság”, „mindenki” stb.). Azokban az esetekben, amelyekben mégsem erről van szó, a „világnak” rendkívül általános és elmosódott értelme lesz, vagy tartalmilag éppen a modern világfogalom ellentétét rejti magában. Ennek megfelelően a kevés, világra vonatkozó általános kijelentés éppen a világ rendetlenségét, menetének kiszámíthatatlanságát hangsúlyozza: „*A szerencse és a vérmérséklet kormányozza a világot.*”¹⁰ Mondhatni, hogy La Rochefoucauld világfogalma elveszíti az *ordo* középkori értelmét, anélkül, hogy felvennie a modern „*systema mundi*” értelmét. Az egyes ember nem támaszkodhat a világrendre, nem bízhat benne, mert éppen akkor kell szembesülnie a bizonytalansággal és kiszámíthatatlan változandósággal, ha tekintetével a világot mint egészet akarja átfogni. A világ mint olyan legfeljebb a hit tárgya lehet, amely ennyiben egyszerűen felcserélhető a gondviselésbe vetett bizalommal. E meggyőződést azonban alapjában véve semmilyen tapasztalati vagy ésszerű érv nem támasztja alá.

A MAXIMÁK első kiadásában még szerepelt a következő aforizma: „*Bármennyi bizonytalanság, bármennyi változandóság is tűnjék elénkbe a világon, néha mégiscsak észreveszünk benne bizonyos titkos összefüggést és rendet, amelyet mindenkor a gondviselés szab meg, így érve el, hogy mindegyik dolog a neki megfelelő helyre kerüljön és saját rendeltetése pályáját kövessen.*”¹¹ Ahogy mondani szokás: „nem véletlen”, hogy La Rochefoucauld minden további kiadásból törli ezt az aforizmát. De akár meg is őrizhette volna, hiszen a teljes gyűjteményben a gondviselés egy pillanatra történő felmutatása nem ellensúlyozhatja a bizonytalanság állandó tapasztalatát. De ha „néha” észre is vesszük, hogy van rend a világban, és a dolgokat valamiféle láncolat fűzi össze, ez akkor is olyan „titkos” összefüggés, hogy a korlátozott szellemű ember helyzetértékelésében és terveiben nem építhet rá. Hinni, természetesen, hihet benne. A MAXIMÁK azonban, mint La Rochefoucauld a reflexiókról írott ÉRTEKEZÉS-ben írja, nem a szentekről és a szenteknek, hanem romlott emberekről és „*a romlott embernek szól fil ne s'adresse... qu'à l'homme corrompu*”,¹² akiből éppen ez a hit hiányzik.

Ezért, már ha egyáltalán van értelme az ilyen spekulációknak, azt hiszem, La Rochefoucauld nem azért törölte a fenti maximát a világban időnként felvillanó rendről, mert visszavonta volna hozzájárulását vagy nem találta volna igaznak. Kihagyásának okait inkább abban kellene keresni, hogy megőrizze a szerzői célkitűzés egységét, s általában véve távol tartsa a közvetlen teológiai kérdéseket a szövegtől. Az „isten” kifejezés például nem fordul elő a MAXIMÁK La Rochefoucauld által publikált változataiban. A látzólagos kivételt itt [az imént említett ÉRTEKEZÉS,] a DISCOURS SUR LES RÉFLEXIONS OU SENTENCES ET MAXIMES MORALES címet viselő, részben éppen a teológiai támadások lehetőségét kivé-

¹⁰ „*La fortune et l'humeur gouvernent le monde.*” No. 435. (Az 1678-as kiadástól kezdve az első 504 maxima számozása egységes, megegyezik minden újabb kiadásban, beleértve az idegen nyelvűeket is.)

¹¹ „*Quelque incertitude et quelque variété qui paraisse dans le monde, on y remarque néanmoins un certain enchaînement secret, et un ordre réglé de tout temps par la Providence, qui fait que chaque chose marche en son rang, et suit le cours de sa destinée.*” François de la Rochefoucauld: MAXIMES SUPPRIMÉES. = MAXIMES ET RÉFLEXIONS DIVERSES, 2001. 77–89., 84. (No. 39.) – Ez az 1665-ös első kiadás (RÉFLEXIONS OU SENTENCES ET MAXIMES MORALES. Paris, Claude Barbin) 225. maximája; a magyar kötetben a 613-as számot kapta.

¹² François de la Rochefoucauld: DISCOURS SUR LES RÉFLEXIONS OU SENTENCES ET MAXIMES MORALES. = RÉFLEXIONS, SENTENCES ET MAXIMES MORALES, 1853. 239–252., 247.

deni szándékozó bevezető [képezi]. Jellemző azonban, hogy hosszú ideig sokan nem is La Rochefoucauld-t tartották a szerzőjének. Ez a szöveg ráadásul csak az első kiadásban¹³ szerepelt, a többitől a szerző elhagyta. Ez azonban nem deoteologizálja a művet.

A dolgok transzcendentális igazságának szintjén voltaképpen minden létező egyenlő, s a legnagyobb sincs több igazság, mint a legkisebben.¹⁴ Igazságát és ezzel a teremtés rendjében való helyét minden létező közvetlenül Istentől nyeri. Istennek köszönhetik a dolgok, hogy „fennállnak [*subsistent*]”, ráadásul egyazon teremtés rendjében, egymás mellett, úgymond „*egy más jelenlétében*” állnak fenn,¹⁵ s mint ilyeneket egyfajta komposzibilitás jellemzi. Ennek a dolognak és az egyedi dolgot meghatározó tulajdonságnak [ebben áll] az igazsága (és mindjárt látjuk: [a] szépsége),¹⁶ s ez a mindent meghatározó értéke: mind a dolog, mind a többi létező szempontjából. A dolgok ezen az igazságon és szépségen keresztül *közvetlen* kapcsolatban állnak teremtőjükkel és gondviselőjükkel, noha La Rochefoucauld-nál ez utóbbin roppant kicsi a hangsúly. Ellenben felerősödik, hogy a dolog létezésénél fogva törekszik teremtője felé.¹⁷ Az *amor dei* egyik legfontosabb, mondhatni paradox következménye, hogy a dolog úgy szereti istent, hogy igyekszik az lenni, ami; meg akarja valósítani és meg akarja tartani a fennállásával adott belső célt, tökéletességet.

Az eredeti bűn és az ezáltal általánossá váló emberi bűnösség következménye, ha az alany számára elfelejtődik, elhomályosul ez az összefüggés, amely így az önmagára irányuló önszeretetet (*amor sui*, *amour propre*) létrejöttéhez vezet. De ennek a modellje is az Isten felé forduló szeretetet, amit az is mutat, hogy La Rochefoucauld az önszeretetet úgy írja le, hogy ekkor az ember mintegy maga válik istenné, pontosabban önmaga istenévé: „*Isten, hogy az eredeti bűnért megbüntesse az embert, megengedte, hogy önszeretete istenévé tegye magát és így élete minden cselekedetében kínoknak vetessék alá.*”¹⁸

„*Hogy helyes tudásunk legyen a dolgokról, a részletet kell tudnunk, mivel azonban csaknem végtelennyi részlet van, ismereteink mindig felszínesek és tökéletlenek.*”¹⁹ Ennek a módszertani elvnek az alapja a vázolt ontológiai elképzelés. A létezők vagy a dolgok (*choses*) elemi szinten sajátos tulajdonságok vagy minőségek (*qualités*), amelyek sajátos kompozitumot alkotnak, s ebben az összetett formában válnak az emberi tapasztalat és cselekvés tárgyává (*sujet*), mondhatni jelenséggé. A jelenség azonban azzal, hogy nem nyilvánvalóak

¹³ Ti. a fentebb hivatkozott 1665-ös kiadásban (amely az első megjelenés a szerző nevével) ez a szöveg szerepel bevezetőként.

¹⁴ „*ils [les sujets] sont toujours égaux par leur vérité, qui n'est pas plus vérité dans le plus grand que dans le plus petit.*” La Rochefoucauld: DU VRAI, 101.

¹⁵ „*elles [les qualités] subsistent en présence l'une de l'autre.*” Uo.

¹⁶ Sajnos, az a rész már hiányzik. Kisbali László gondolatmenete talán, legalább részben, a következő kihagyott maximára támaszkodott volna: „*A tökéletesség és a szépség alapja és meghatározója az igazság. Egy-egy jelenség, bármiféle természetű legyen is, csak akkor lehet szép és tökéletes, ha valóban az, ami, és ha minden tekintetben olyan, amilyennek lennie kell.*” La Rochefoucauld: MAXIMÁK, 1990. 169–170. (No. 626.) Vagy a DU VRAI utolsó passzusa, ahol a (női) szépségről, az ízlésről és az igazság elkülönítéséről van szó.

¹⁷ A dolgokban rejlő isten felé irányuló tiszta szeretetről: „*S'il y a un amour pur et exempt du mélange de nos autres passions, c'est celui qui est caché au fond du coeur, et que nous ignorons nous-mêmes.*” No. 69.

¹⁸ „*Dieu a permis, pour punir l'homme du péché originel, qu'il se fit un dieu de son amour-propre pour en être tourmenté dans toutes les actions de sa vie.*” La Rochefoucauld: MAXIMES ÉCARTÉES. = MAXIMES ET RÉFLEXIONS DIVERSES, 2001. 90–100., 93. (No. 22.); a magyar kiadásban az 509-es számot kapta.

¹⁹ „*Pour bien savoir les choses, il en faut savoir le détail; et comme il est presque infini, nos connaissances sont toujours superficielles et imparfaites.*” No. 106.

összetevői (részletei), s a köztük lévő arány sem világos első látásra, egyben a tévedés és a látszat létrejöttének lehetőségét is megalapozza. La Rochefoucauld példájával: ha Nagy Sándor vagy Julius Caesar királyságokat ajándékoznak, egy özvegyasszony meg egy negyeddénárnyi rézpénz, akkor az a látszat keletkezhet, hogy az uralkodók nagylelkűbbek, mint az asszony. Ahhoz azonban, hogy helyesen ítéljünk, tudnunk kell például, hogy egy roppant gazdag özvegyről vagy egy szegény asszonyról van szó, akinek a vagyonához az aprócska rézpénz úgy viszonyul, mint Caesar lehetőségeihez egy kisebb birodalom.²⁰ Ahhoz tehát, hogy felismerjük, a két eltérő természetű esetben ugyanaz a nagylelkűség van jelen, ismernünk kell az összetett jelenség egyes elemeit, tulajdonságait és a köztük lévő arányt. A részlet tudása (*savoir le détail*) a látszólagos azonosságok és a látszólagos különbözőségek okozta tévedésektől és bajoktól menthet meg bennünket. A tévedés a dolgok szerkezetében alapozódik meg, de kell hozzá megismerő képességünk korlátozottsága is. Sohasem ismerhetjük az összes részletet, és mindig számolnunk kell a tévedés lehetőségével. S ráadásul annál könnyebben tévedünk, minél közelebb áll a tárgy hozzánk, minél jobban érint bennünket.²¹ A *discernibilitas* ezért fontos, s ezért nem kell szintetizálni... A létezők szerkezetében alapozódik [meg] a látszat lehetősége,²² de realitása az ember teológiai alapokon nyugvó bűnösségéből következik.

Most áttérek a DES GOÛTS elemzésére! A megismerés megkülönböztetés és azonosítás, a látszólagos azonosságok felszámolása és a látszólagos különbözőségek mögötti azonosságok feltárása. Megállapítani, hogy mi valójában a jelenség. Leleplezni és feltárni. Ez a megismerő tevékenység önmagára a megismerő alanyra is vonatkozik. Itt azt célozza, hogy ez az alany is azzá legyen, ami, vagyis itt: ami a létezésében rejlő értékből következő rendeltetése. Ezt azonban a *szentek* kivételével és az erény kivételes pillanatai, a gondviselés felvillanásai kivételével a romlott emberek nem érhetik el.

A DES GOÛTS nyitómondata korabeli társalgási témák közé helyezi az elmélkedést. Ugyanakkor a látszólagos azonosság kérdésköre itt is felmerül. Ráadásul a jóváhagyott sokféleség – amely végül is az egzisztenciális: a „légy, ami vagy” etikai oldalát jelenti –, hogy ugyanis ez éppen te vagy, senki más, s azzá is *kell* lenned. A szinguláris egzisztencia és az erkölcsi autonómia összefüggése [válík láthatóvá ebben].

A háttérben álló társasági vita egy látszólagos azonosságból vagy összefüggésből indul ki, mégpedig abból, hogy szellemnek és ízlésnek valamiképpen együtt kellene járni. Ha valakiről tudjuk, hogy szellemes, annál az ízlést is fel kellene tételeznünk és fordítva. „Vannak, akikben több a szellem, mint az ízlés, másokban viszont több az ízlés, mint a szellem; az ízlésben pedig több változatosság és szeszélyesség van, mint a szellemben.”²³ A bekezdés két tagmondata logikailag alig kapcsolódik össze. Az összefüggést éppen a háttérben álló s hamis feltételezésre való utalás teremti meg. A szellem nem jár együtt az ízléssel, ráadásul az ízlésben jóval több a változandóság annál, hogysen a benne tapasztalható eltéréseket egy más tényezővel – jelesül a szellemmel – való viszonyából eredeztethessük.

²⁰ „Alexandre et César donnent des royaumes; la veuve donne une pite: quelque différents que soient ces présents, la libéralité est vraie et égale en chacun d'eux, et chacun donne à proportion de ce qu'il est.” DU VRAI, 101.

²¹ „Personne ne voit des mêmes yeux ce qui le touche et ce qui ne le touche pas.” DES GOÛTS, 216.

²² Kisbali László itt zárójelben megjegyzi: „a kompozitum kérdéséhez még majd hozzá kell illeszteni a forgandóság és változatosság fogalmát”. Sajnos, ez sem készült már el.

²³ „Il y a des personnes qui ont plus d'esprit que de goût, et d'autres qui ont plus de goût que d'esprit; il y a plus de variété et de caprice dans le goût que dans l'esprit.” DES GOÛTS, 214.

Ráadásul e változatosság egyben a változások megokolhatatlanságát is jelenti. Az ízlés változásai szeszélyesek, nem a környezethez fűződő s kivált nem oksági viszonyokon alapulnak.

Az ízlés változékonyságát és szeszélyességét kimondó tétel elsősorban gyakorlati jelentőséggel bír. Nem feltétlenül jelenti a teljes elméleti megmagyarázhatatlanságot vagy éppen irracionálisitást, s nem is jár valamiféle ontológiai kontingencia feltételezésével. Ha például ma nem tetszett a vígjáték, mert éhes voltam az előadás alatt, egy hét múlva viszont már jóllakva néztem meg, s akkor már tetszett – ez az egyik tipikus helyzet, amely La Rochefoucauld nézetét befolyásolja. A másik, egyben pedig fontosabb esetet példázhatja, hogy megtudtam, ismerőseimnek mind tetszett a darab, ezért megpróbáltam más szemmel nézni, s mit tesz isten, másodszer már nagyon kedvemre volt a komédia. Látni fogjuk, ez utóbbi esetben mások ízlésétől s még inkább: tetszésnyilvánításától teszem függővé saját ízlésemet és nyilvános ítéletemet. La Rochefoucauld nézete szerint ilyenkor sok esetben többről lesz szó, mint egyszerű alkalmazkodásról. Nagyon sokszor előfordulhat, hogy meggyőzőm magam: immár valóban tetszik a látott darab. Mondhatni, hogy ekkor becsapom magam, s valóban a többiek ízlése vagy éppen a divat szabja meg tetszésemet. A „becsapás” kifejezés természetesen csak akkor értelmes, ha a tényleges előző vagy csupán a feltételezett önálló ízlésítélethez képest változott meg ítéletünk, s e környezeti tényezők hiányában másként ítéltünk volna. Az önbecsapás kifejezés azt húzza alá, hogy – bár eltérő lélektani folyamatok következtében – *valóban tetszeni fog* a darab. Ami persze nem jelenti, hogy holnap már nem tetszik, ha megváltozik környezetem ízlése, vagy ha nem változik meg, akkor kifejezetten dacolni akarok velük. Az ízlés szeszélyessége tehát azt jelenti, hogy csak nagyon nehezen kiszámítható változásoknak van alávetve. De megismerésének korlátja nem tér el a világ más jelenségeinél tapasztalttól: a véges szellem ismeretei „*felszínesek és tökéletlenek*”.²⁴

A fenti okfejtés persze feltételezte, hogy tudjuk, mi az ízlés, s ráadásul nem csak a definícióban való megállapodást kívánja meg, hanem azt is, hogy a valóságos jelenségeket látva felismerjük, hogy éppen az ízlés valamilyen tulajdonságáról vagy megnyilatkozásáról van szó. Ez pedig La Rochefoucauld szerint nem olyan egyszerű. „*E kifejezésnek – ízlés – különböző jelentései vannak, s könnyen félreérthetjük. Az az ízlés, amely a dolgok felé hajt bennünket, különbözik attól az ízléstől, amelynek alapján – szabályoknak alávetve – felismerjük és megkülönböztetjük a dolgok tulajdonságait; lehet szeretni a komédiát, anélkül, hogy elég finom és elég kényes lenne az ízlésünk, hogy helyesen ítéljünk róla, és lehetséges, hogy elég jó ízlésünk van helyes megítéléséhez, mégsem szeretjük a komédiát. Vannak olyan ízlések, amelyek észrevehetetlenül közelítenek bennünket az elébünk került dolgokhoz, és vannak olyanok, amelyek erejükkel és ellenállhatatlanságukkal vonzanak.*”²⁵ [...]”²⁶

²⁴ No. 106.

²⁵ „*Ce terme de goût a diverses significations, et il est aisé de s’y méprendre. Il y a différence entre le goût qui nous porte vers les choses, et le goût qui nous en fait connaître et discerner les qualités, en s’attachant aux règles: on peut aimer la comédie sans avoir le goût assez fin et assez délicat pour en bien juger, et on peut avoir le goût assez bon pour bien juger de la comédie sans l’aimer. Il y a des goûts qui nous approchent imperceptiblement de ce qui se montre à nous; d’autres nous entraînent par leur force ou par leur durée.*” DES GOÛTS, 214.

²⁶ A szöveg itt megszakad; ugyan még következik ezután két bekezdésnyi francia idézet a DES GOÛTS-ból (az elsőnek a fordítása is: a „*Vannak emberek, akiknek mindenben rossz az ízlésük...*” kezdetű passzus), de kommentár már nincs hozzájuk.